

**КОНЦЕПТИТЕ БОЛЕСТ И CHOROVA В БЪЛГАРСКАТА
И ПОЛСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА**

Жана Станчева

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

**THE CONCEPTS OF *MALADY* AND *CHOROVA*
IN BULGARIAN AND POLISH LANGUAGE PICTURES
OF THE WORLD**

Zhana Stancheva

St. Kliment Ohridski University of Sofia

There are more similarities than differences when comparing the concept DISEASE in Bulgarian and Polish. In both languages we find the trend for animalization and objectivization, the image of the maligner, the connection to the domains CURSE and DEATH. Also common is the conceptualization of disease as a weakness, a passion, an obstacle. Specific for Bulgarian is the interpretation of disease as a trifle and the image of those, who take care of the sick. Typical for Polish are the metaphors disease as CONTAINER and disease as STUPIDITY.

Key words: concept, disease, animalization, de-animalization, curse, container, death, maligner, passion

Цел на настоящото изследване е да се сравнят концептите БОЛЕСТ и CHOROVA като фрагменти от българската и полската езикова картина на света. Концептуализацията на понятието е анализирана в полската езиковедска литература, но в българската е слабо засегната. Съпоставка до този момент не е направена.

Изследването е семантично, като е поставено в рамките на когнитивната теория на езика. Предложен ИКМ (идеализиран концептуален модел) на понятието (Лейкоф 1987). Описанието на централния елемент, ядрото на концепта, се съобразява с историята на значението на лексемите, като е почерпана информация от етимологични речници. Предлаганият модел позволява да се разкрие допонятийният образ

на избрания фрагмент от действителността, а подчертаването на определени елементи от когнитивната база проследява образуването на нови значения.

Концептът е ментално, националноспецифично образувание. Планът на съдържанието му се явява цялата съвкупност от знания за даден обект, а планът на израза е сбор от всички езикови средства (лексикални, фразеологични и граматични), които назовават този обект. Концептът се състои от слоеве, които се различават както по време на образуване, така и по произход и семантика. Структурата му включва: 1. основен (актуален) признак; 2. допълнителен (исторически) признак; 3. вътрешна, често неосъзнавана форма – етимологичен признак. Концептът обхваща цялостното съдържание на думата – и денотативното, и конотативното (Маслова 2004). Основните концепти в езиковата картина на света са ЖИВОТ, СМЪРТ и БОЛЕСТ.

Според А. Вежбицка общочовешките концепти се групират и вербализират по специфичен начин в отделните езици, в тясна зависимост от лингвистични, прагматични и културологични фактори. Така те се фиксират с различни значения (Вежбицка 2007). Тъй като социо-културните специфики се разкриват най-ярко в пословиците и поговорките, техният анализ е незаменим при изследването на езиковата картина на света. Примерите са ексцерпирани от фразеологични речници, сборници с пословици и поговорки, народна поезия и проза.

Лексемата *болест* е транспозиционен дериват с основа прилагателното *болен*. Съществителните *болест*, *болка*, както и прилагателното *болен* се извеждат от старобългарската дума *боль* ‘болка, болник’ (Георгиев, ред. 2007). Лексемата е сродна с готската *balwjan* ‘мъча’, старовисоконемската *balo* ‘зло’, старонорвежката *bol* ‘злоба’, старонорвежката *bealu* ‘злоба’. У Ст. Стоянов е дадена информация, че старобългарската дума *боль* означавала ‘болник, болен’, а не ‘болка’ (вж. Стоянов 1976). Значението ‘болест’ е приписано на думата *болязнь*, която означавала още ‘болка’ и ‘боледуване’. Следователно болестта и нейният най-характерен симптом – болката, не са били ясно разграничавани. Симптомът е послужил като деривационна основа за по-общото понятие.

Развитието на семантиката на лексемата *болест* регистрира речникът на Н. Геров, който посочва следните значения: 1. ‘когато някой боледува’; 2. ‘когато боли, болка’; 3. ‘лих човек’; 4. ‘слабост, страст към нещо, грижа’. В Речник на българския език значенията са три (Благоева, ред. 2001). Първо е официалното медицинско значение ‘нарушение на нормалната жизнена дейност на организма или негов

орган, система'. Второто е близко до четвъртото у Н. Геров и е отбелязано като преносно: 'проява или влечение, пристрастие към нещо, което е извън границите на нормалното, естественото; страст, слабост'. Третото е посочено като остаряло, второ у Н. Геров: 'болка'.

Лексемата *choroba* също е транспозиционен деадективен дериват. Основа е прилагателното *chory*. За етимологията му има различни теории. А. Брюкнер го свързва с авестийското *hwara* 'рана' и немското *swer* 'болка и притеснение'. Посочва и връзка на понятието с грозното и със злото – в полабския *chory* значи 'грозен', а *chorac* 'дявол'. В. Бориш извежда праславянското *choŕъ от праиндоевропейското **suoro-/ * suer-* 'режа, бода, гноя'. Инициалното 'ch-' в праславянския е вторично според изследователя, експресивно, свързано с негативно-то значение на думата. Първоначалното значение 'гноящ, ранен, осакатен, болящ' (за част на тялото) се е пренесло на целия организъм, засегнат от болестта.

В речника на В. Дорошевски значенията на лексемата *choroba* са три, като първите две се препокриват с посочените у Д. Благоева: 1. 'патологичен процес, проявяващ се в неправилно функциониране на организма или на негова част'; 2. преносно: 'неморалност, недостатък, изопачаване на нещо, отклонение от приетите норми и правила'. Третото значение е с маркер „вулгарно“ и се отнася до употребата на думата в проклетия и ругатни. То е близко до третото значение на лексемата *болест* у Н. Геров.

На базата на речниковите статии можем да заключим, че въпреки формалните и етимологичните различия лексемите *болест* и *choroba* се препокриват както в прякото, така и в преносното си значение, носят обща отчетливо негативна конотация и назовават не само физическото, но и духовното състояние на човека.

В структурата на концептите БОЛЕСТ и CHOROVA можем да отделим няколко сфери и посоки на интерпретация. Повечето са общи, но има и някои различия.

От една страна се наблюдава тенденция към опредметяване на понятието. Болестта се интерпретира като ПРЕДМЕТ, на който се приписват определени физически характеристики – **форма** и **тегло**:

Остра болест; Choroba ostra – 'протича бързо и неочаквано'

Тежка болест; Ciężka choroba – 'опасна, трудна за лечение'

Лека болест; Lekka choroba – 'лесно лечима, преминава леко'

Като всеки предмет тя може да се хване с ръка:

Łapać/ złapać chorobę – букв. хващам болестта; 'разболявам се'

Хващам болест – 'разболявам се'

Може да се пренася, да се дава и да се взема:

Przenosić chorobę do domu/ do szkoły – занасям болестта вкъщи / в училище; ‘заразявам семейството / съучениците си’

Предавам, пренасям болест – ‘заразявам’

Nabywać się/ dostać choroby – букв. придобивам, получавам болестта, ‘разболявам се’.

Във връзка с интерпретацията на болестта като конкретен обект е осмислянето ѝ като ВМЕСТИЛИЩЕ. Тази тенденция е характерна само за полския концепт. Процесът на разболяване се възприема като влизане в болестта – вместилище:

Poradać / wradać / wpaść się w chorobę – падам, изпадам, вкарвам се в болест; ‘разболявам се, започвам да боледувам, връхлита ме болест’.

Zapadać na chorobę – пропадам в болестта; ‘започвам да боледувам’.

Болният излиза от болестта вместилище при оздравяването си:

Wychodzić z choroby – излизам от болестта; ‘оздравявам’

Wygrzebywać się z choroby – изляза, напусна, измъкна се; ‘оздравея’

Wyprowadzić z choroby – изведа, изнеса; ‘излекувам’

От приведените примери може да се заключи, че процесите на заболяване и оздравяване се интерпретират като ДВИЖЕНИЯ в две измерения: по вертикала и по хоризонтала.

В когнитивната семантика една от основните метафори е ДОБРОТО е ГОРЕ, ЗЛОТО е ДОЛУ. Тя е актуална и в двата изследвани езика. Тъй като болестта се интерпретира негативно, тя се свързва с посоката надолу. Разболяването е движение надолу:

Poradać, wradać w chorobę; zapadać na chorobę – буквално падам, изпадам, падна, ‘раболявам се’;

Подкосяват / пресичат / огъват ми се краката (коленете / нозете) – ‘прилошава ми’;

Лягам на постеля/ легло; падам на легло – ‘разболявам се, обикн. по-тежко’

Повалям на легло; свалям на легло; събарям на легло; хвърлям на легло; тръшвам на легло – ‘разболявам тежко някого, ставам причина някой да се разболе тежко’

Смъквам здравето – ‘разболявам някого’

Оздравяването е движение нагоре:

Wygrzebywać się z choroby – извадя отгоре, измъкна на повърхността, ‘оздравея’;

Изправям се на краката си; на крак съм; вдигам се от постелята – ‘оздравявам’.

Във връзка с интерпретацията на болестта като вместилище, разболяването и оздравяването в полския език се концептуализират и като движения по хоризонтала. Липсва противопоставяне на посоките ляво и дясно, напред и назад, актуални са само направленията НАВЪТРЕ и НАВЪН:

Wrędzać w chorobie – вкарвам в болестното състояние, ‘разболявам’;

Wychodzić / wyprowadzić z choroby – излизам, извеждам от болестното състояние, ‘оздравявам’.

На тенденцията за предметяване на болестта се противопоставя осмислянето ѝ като ЖИВО СЪЩЕСТВЕО – възприема се като личност с определено поведение. Тя има познавателни способности:

Choroba wie gdzie / kiedy / jak / co – ‘неизвестно къде / кога / как / какво’

Choroba kogoś wie! – ‘неизвестно е какво се случва с някого’

С нея може да се разговаря:

Wywołać chorobę – повикам, извикам болестта; ‘предизвиквам заболяване’

Тя може да дава и да взима:

Choroba nadała! – ‘случило се е нещо неприятно’

Niech kogoś choroba weźmie! – ‘да го вземат дяволите’

Болестта се придвижва подобно на човек:

Choroba przychodzi na kogoś – болестта идва при някого; ‘разболява се’

Болестта не ходи по гората, а по хората.

Болестта лесно дохожда, мъчно си отхожда.

Болестта дохожда с кон, а си отива с кола / пешком / с вол

Болестта дохожда с кола, а се отнема с игла.

На болестта се приписват взаимоотношения, типични за хората, даже приятелски и любовни:

Болестта и мързелът са ортаци на сиромашията

Невярна болест

Действията на болестта като живо същество обикновено не са добронамерени. Напротив, поведението ѝ е агресивно:

Болест ме гази

Човек да те гони, болест да те не гони.

Болестта е като пиявица, що се хваща за човека

Сякаш че го кучета дърпали – за болен човек

Болестта е ВРАГ, противник в бой, който може да загуби битката, но може и да надвие болния:

*Боря се с болестта; *Mocować się z chorobą* – ‘лекувам се’*

Побеждавам болестта – ‘излекувам се’

Zwalczać chorobę – надвивам, преборвам болестта; ‘излекувам болестта’

Повалям / събарям / хвърлям на постеля – ‘разболявам сериозно някого’

Choroba zwala / powala / ścina kogoś z nóg – болестта поваля, сваля, подкосява краката на болния; ‘заболявам от тежка болест’

Choroba zmoгла kogoś – болестта побеждава, надвива; ‘заболявам тежко’

Болестта го сломи

Złamaną chorobą – пречупен, сломен от болестта; ‘тежко болен’

След като болестта е враг, боледуването се интерпретира като водене на военни действия – БОЛЕДУВАНЕТО е ВОЙНА. Вражеските сили атакуват, редуват се нападение и отстъпление:

Atak choroby – атака, ‘неочаквано разболяване’

Napad choroby – нападение; ‘засилване, повторна поява на болестта’

Нападение от болести – ‘внезапна поява на болести’

Choroba ustępuje – изтегля се, отстъпва. ‘болният оздравява’

Болестта напада / отстъпва – ‘засилване / отслабване на болестта’

Следваща сфера е СЛАБОСТ и свързаната с нея НЕМОЩ (срв. чешкото название *netos*). Болестта отнема физическите сили на човека, което довежда до отслабване, измършавяване на тялото. Прекалената слабост се възприема като символ за болнавост:

Да го духнеш, ще падне; Вятър да духне, ще го отвее;

Да го стиснеш за носа, ще му изскочи душата – ‘извънредно слаб, немощен’

Станал на вейка; Броят му се кокалите; Останал само кожа и кости;

Едва душа нося; Държа душата си зад / между зъбите; За един юмрук душа нося – ‘съвсем съм немощен, безсилен, слаб’

Zapiętoś na jakąś chorobę – изнемогвам, отпадам телесно; ‘заболея, поболеея се’

Ktoś trawiony choroba – разяден, унищожен от болест; ‘тежко боледуващ’

Това, което свързва сферите НЕМОЩ и СЛАБОСТ, е признакът ‘отсъствие на’. Немошта е знак за липса на сила, енергия; слабото, изпито тяло е знак най-общо за липса на здраве. Със слабостта се свързва още една липса – на апетит:

Скръбно сърце яде, болно не яде;

Болен се пита, а здравият си иска;

Болен не се пита, кани се;

Болен се пита (иска ли печена кокошка) – ирон. като отговор на неуместно зададен въпрос при предлагане на нещо за ядене или пиене.

Отсъствието на апетит е един от най-типичните симптоми на болестта, ясно открит в българската езикова картина на света. В полския език не откриваме идиоми, изградени върху този образ, но връзката между апетита и здравето все пак е отразена, както ще видим по-долу.

Следващата обща сфера е СМЪРТТА. Тя се възприема като естествен край на болестта и е третото звено във веригата ЗДРАВЕ – БОЛЕСТ – СМЪРТ (Стец 2007: 27). В българската и полската езикова картина на света болестта и смъртта са тясно свързани. В идиомите, назоваващи тежко боледуване, образът на смъртта е много чест и се разкрива в редица сравнения на болестното състояние със старост, гроб, тамян, оня свят, смъртно легло и т.н.:

Дълга болест – готова смърт; От нищо болест – напразна смърт;

Болестта е преждевременна старост;

Утешавай болния, докле му изскочи душата;

Това ще го заведе в гроба; с единия крак в гроба; сякаш че е от гроб излязъл;

Болният душа бере и пак се надява да не умре / и пак от живота не се отказва;

Сякаш че е жив-умрял; живи мощи съм; върнал се е от оня свят;

Между живота и смъртта; бере душа;

Buć między życiem a śmiercią – между живота и смъртта съм;

Rasować się ze śmiercią – боря се, премервам сили със смъртта;

Walczyć ze śmiercią – боря се със смъртта;

Zmagać się ze śmiercią – боря се, надмогвам смъртта

Łoże śmiertelne; łoże śmierci – смъртно легло

На смъртно легло съм / лежа на смъртно легло

Последните идиоми са свързани с още една характеристика на концепта БОЛЕСТ – **мястото**, на което се намира болният. Според езиковата картина това е леглото:

Łoże boleści, łoże śmierci – легло на болестта, смъртно легло

Obłożnie chory – болен на легло

Болен на легло, на постеля – ‘болен’

В контекста на болестта обаче местоположението не се свързва с почивка и сън, а носи изцяло негативна конотация. Болният е принуден да лежи в леглото против волята си и това значение се внася от глаголите, срв.:

Повалям на легло, приковавам на легло, събарям на легло, тръшвам на легло – ‘разболявам тежко, ставам причина някой да се разболее тежко’

Trzymany, przykuty do łóżka przez chorobę – държан на сила, прикован към леглото;

За болния няма алтернатива. Той ще лежи в леглото си, докато оздравее, или ще посрещне в него смъртта:

Болния за постелка ли го питаш?

Болния на леглото му го изповядват

Болния на леглото му вадят зъба

Болния на леглото оскубват.

Nie opuszcza łóżka / łoża – не напуска леглото / ложето

Пазя леглото – ‘докато боледувам или съм неразположен, стоя вкъщи и съм на легло’

Наред с образа на болния човек, в редица български пословици и поговорки се появява и фигурата на **близките на болния**, хората, които се грижат за него. Тези грижи изискват много усилия, както физически, така и психически, и могат да имат фатален край, подобно на самата болест:

Болна ли си лежала, или си болно гледала? – ‘да гледаш болен е толкова трудно и уморително, че сам изглеждаш болен’

Умря мъжът на болната жена – ‘не болният е умрял, а този, който го е гледал’

Болна жена – голяма неволя

Болен мъж – суров тиквеник, *болна жена* – печена кокошка

Образът на близките на болния е специфичен за българската езикова картина на света, в полската той не е открит.

Следващата обща интерпретационна рамка в двата езика е концептуализацията на болестта като силно желание, амбиция. Пример за метафората БОЛЕДУВАМ – СИЛНО ЖЕЛАЯ са изразите:

Болен съм на тема – ‘проявявам прекалено силна страст, слабост към нещо’

Chorować na coś – ‘страстно желая нещо’

Chory na coś – ‘страстно желаещ’

Болен съм по някого – ‘силно желая някого’

Chorować na kogoś – ‘силно желая, мечта за някого’

Ktoś choryje na dorosłość – ‘иска да порасне на всяка цена, стреми се към съвършенство въпреки липса на възможности’

Възприемането на боледуването като силно желание е елемент от по-общата представа за болестта като **интензификация** на рамката, изразяваща се в засилване на даденото явление:

Болна амбиция; Chorobliwa ambicja – ‘прекомерно силно, неутолимо желание за реализация на всички планове, надценяване на собствените възможности’

Болно въображение; Chora wyobraźnia – ‘силно развито въображение, склонност да се измислят опасни неща’

Боля си главата с (над) нещо – ‘полагам всички усилия да направя нещо’

Болен от любов; Chory z miłości – ‘много силно влюбен’

Болезнена ревност; Chorobliwa zazdrość – ‘прекомерна, неоснователна ревност’

Като болен съм – ‘много съм притеснен, имам големи неприятности, грижи’

Chory z tęsknoty – болен от мъка; ‘изпитва огромна тъга, мъка, силно страда’

Интерпретацията може да се направи и в обратна посока. Прекомерният стремеж към нещо се възприема като болестно състояние, т.е. оценява се негативно. Следователно според българската и полската езикова картина на света склонността към силни желания е недостатък.

Според българската и полската езикова картина болестта се явява ПРЕПЯТСТВИЕ, изпитание, което човек трябва и може да преодолее:

Na choroby są sposoby – ‘всеки проблем може да бъде разрешен по някакъв начин’

Не ми разправяй за оная болест, от която съм лежал

Болният дири лекаря – ‘всеки, който има нужда от нещо, ще намери начин да се сдобие с него, ще намери помощ’

Każdy chory ma doktora – ‘всеки, който има нужда от нещо, ще намери начин да се сдобие с него, ще намери помощ’

Każda choroba ma swoje lekarstwo – ‘всеки проблем може да бъде решен, няма ситуация без изход’

Възприемането на болестта като преодолимо препятствие е начало на една обща тенденция в двата езика, която предстои да проследим.

Интерпретацията на болестта като отклонение от приетите норми и правила е посочена в речниковите статии на лексемите и в двата езика. Следователно болният се възприема като различен, неприет от обществото, неразумен, несериозен, неадекватен:

Chory psychicznie, umysłowo – ‘чудак, държи се неприемливо’

Душевно болен – прен. ‘безумен, луд’

Chore poglądy – ‘луди, опасни, неморални убеждение, мнение, разсъждение’

Chora baba – ‘неразумна, с буйно въображение, несериозна, държаща се неподходящо’

Chory człowiek – ‘държащ се глупаво, несериозно, неподходящо’

Както проличава от последния пример, в полския език тази интерпретация естествено води до възприемането на болестта като глупост, на болния човек – като глупак:

Powiedzieć coś jak chory w kubel – ‘да кажеш нещо безсмислено, глупаво’

Chory pomysł – ‘глупава, безсмислена, болна мисъл’

Chory na rozum – ‘глупав’

В българския език същата тенденция води до по-различна интерпретация – на болестта като нещо дребно, незначително, от което човек не бива да се страхува:

Ako zagina od xrema, chumata hich da ja nema – ‘дреболия, нещо маловажно, незначително’

Болест душа не вади – болният става, здравият умира.

Възприемането на болестта като глупост и дреболия отдалечава понятието от представата за опасното, страшното, неподвластно на волята на човека. Понижава се престижът, преминава се в регистъра на разговорното, ироничното, шеговитото. Отношението към болестта се променя. Човекът не само не се страхува от нея, но дори си позволява да премине в сферата на преструвките, като се прави на болен. Многобройни са българските и полските пословици и поговорки, изградени върху този образ:

Chory na bachory – ‘иронично – преструва се на болен’ (bachor – с пренебрежение за дете)

Chory na zapalenie skarpetek – буквално: болен от възпаление на чорапите; ‘иронично: преструва се на болен’

Chory, dupa go boli – ‘преструва се на болен, задникът го боли’

Chory na łacinę / matematyce – ‘преструва се на болен заради неподготвен урок’, училищен жаргон

Хванала го е червената болест – ‘прави се на болен’

Боли ме зъб, та куцам – ‘някой, накаран на работа, се преструва на болен’

Зъб ме боли, та кривя.

Болен ли е, волен ли е, хленчи му се – ‘преструва се на болен, за да му обърнат внимание’

Nie każdy chory, co stęka – ‘някой се преструва на болен, за да му обърнат внимание, преувеличава проблемите си’

С тая болест за девет магарета дърва набираш!

Наличието на апетит разкрива мнимо болния в пословици от двата езика. Въпреки че отсъствието му не е открито като симптом на болестта в полския, тук то е имплицитно изразено:

Болен Божко за кокошка – ‘преструва се на болен, за да не работи’

Баба умира, умира и пак над гърне надзира – ‘за някой, който се преструва на тежко болен, но е готов да яде’

Седни – ох, стани – ох, сложи пита – не вдигай!

Chory na śmierć, a zjadłby śmierć – ‘за някой, който се преструва на тежко болен, но е готов да яде’

Причина за симулацията най-често е мързелът:

Боли я буля петата, та не може да преде – ‘когато някой го мързи да работи’

Chorować na lenia – букв. боледувам от мързел; ‘иронично – нямам желание да работя, скатавам се от работа’

Ако го боли, както го мързи, отдавна да е умрял; Мързи го, та го боли.

Като последното трето значение на лексемата *choroba* с маркер вулгарно и разговорно В. Дорошевски посочва употребата ѝ в клетви и ругатни. Това е и третото значение на лексемата *болест* у Н. Геров. Така в рамките на концепта се включва още една сфера – ПРОКЛЯТИЕ. Болестта участва в редица полски клетви и ругатни:

O choroba!; Choroba ciężka!; A cóż, do choroby! – проклятие

Choroba (kogoś) wie! – Дявол го знае!

Niech cię choroba weźmie / ciśnie! – Да те вземат дяволите!

Choroba przyniosła! – проклятие ‘някой дойде, стана нещо неприятно’

Choroba nadała! – проклятие ‘стана нещо неприятно’

Idź do choroby! – Върви по дяволите!

Tu, chorobo! – нападка, обида

Синоними на болестта като част от тази сфера са натоварените с негативна конотация лексеми *kaduk* ‘наследство без наследници’, ‘епилепсия’; *kat* ‘палач’; *diabel* ‘дявол’; *lichy* ‘беда’; *nieszczęście* ‘нещастие’; *cholera* ‘холера’; *piorun* ‘гръмотевица, мълния’, срв. клетвите:

Idź do cholery!; *Idź do kaduka!*; *Idź do kata!*; *Idź do diabła!*; *Idź do licha!*; *Idź do pioruna!* – Върви по дяволите!

Следователно в рамките на сферата ПРОКЛЯТИЕ, освен като конкретно заболяване (холера, епилепсия), болестта се интерпретира и като нечиста сила (дявол), стихия (гръмотевица), заплаха (беда, палач), нещастие.

Подобна е ситуацията в българския език. Лексемата *болест* е чест елемент в клетвите:

Каква си болест! – за лих човек;

Неговата болест – моето здраве!

Невярна болест да те тръшне!

Сърце и болест да го изяде!

Жива болест – за нещо, което може да доведе до вреда, загуба, да предизвика болест.

С подобно значение са проклятията:

Да те вземат мътните!; *Да те вземат дяволите!*; *Гръм да те убие!*; *Да пукнеш дано!*

Следователно в рамките на тази сфера болестта се интерпретира като нечиста сила (дявол, мътните), природна стихия (гръм), заплаха. Паралелът между двата сравнявани езика е почти пълен.

Причина за включването на болестта в групата на обидните думи и изрази е негативният емоционален заряд на понятието. Той може да бъде описан под формата на чувства като гняв, злоба, отвращение, неприязън. Наблюдава се чувствителна деградация и снижаване на стила.

Изводи

Може да обобщим, че при интерпретацията на концептите БОЛЕСТ и CHOROVA в българския и полския език се очертават много общи тенденции, но откриваме и някои специфични различия. И в

двата родствени езика болестта се опредметява – възприема се като предмет с конкретни физически характеристики. Обща е и противоположната тенденция – за анимализация. Болестта се концептуализира като живо същество с определено поведение и навици. Елемент на тази тенденция е възприемането на болестта като враг, противник в бой. Следователно боледуването е водене на военни действия.

Обща за двата езика е връзката на болестта със злото, а оттук – и с посоката надолу (процесът на заболяване е движение надолу). Неотменна е асоциацията с образа на смъртта, както и представата за леглото като специфична територия на болния.

Друга обща интерпретационна рамка е страстта, силното желание. Тя е част от по-общата представа за болестта като интензификация, засилване на даденото явление.

И в двете езикови картини болестта се явява препятствие, преминаването през което прави човека по-мъдър и по-опитен. Възможността болестта да бъде преодоляна показва промененото отношение към нея. Тя започва да се възприема като отклонение от приетите норми и правила, а оттам – като глупост и като нещо дребно, от което човекът не бива да се страхува. Преминава се в регистъра на ироничното и шеговитото. Кулминация в развитието на тази тенденция е образът на здравия човек, който се преструва на болен. Подобно поведение вероятно е било немислимо в миналото, когато и настинката е можела да доведе до фатален край. С напредването на науките, с развитието на медицината човекът придобива увереност, че може да се справи с болестта, че може да я контролира и предотврати.

Пониженият престиж на понятието в комбинация с неговия негативен емоционален заряд е причина за включването му в сферата клетва. Вулгарната употреба на лексемите *болест* и *choroba* е широка разпространена в разговорния стил и на двата езика.

На фона на приликите, разликите в интерпретацията на понятието в двата родствени езика са малки. В полския език болестта се концептуализира като вместилище. Разболяването е процес на влизане в болестта, а оздравяването е излизане от нея. Само тук откриваме интерпретацията на болестта като глупост.

Специфичен за българския концепт е образът на близките на болния. Грижата за болен човек е описана като по-тежка дори от самото боледуване. Най-характерен симптом на болестта според българската езикова картина е липсата на апетит. Специфична е и интерпретацията на болестта като дреболия.

ЛИТЕРАТУРА

- Благоева, ред. 2001:** *Речник на българския език*. Том I. Ред. Д. Благоева. София: Академично изд. „Проф. Марин Дринов“, 2001.
- Бориш, ред. 2005:** *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Ред. W. Boryś. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.
- Брюкнер, ред. 1989:** *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Ред. Al. Brückner. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1989.
- Вежбицка 2007:** Wierzbicka, A. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: WUW, 2007.
- Георгиев, ред. 2007:** *Български етимологичен речник*. Ред. Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2007.
- Геров 1975:** Геров, Н. *Речник на българския език*. София: „Български писател“, 1975 (фототипно издание).
- Дорошевски, ред. 1958:** *Słownik języka polskiego*. Том I. Ред. W. Doroszewski. Warszawa: PWN, 1958.
- Кузманова, ред. 1983:** *Българска народна поезия и проза. Том VII*. Ред. В. Кузманова, Й. Коцева. София: „Български писател“, 1983.
- Лейкоф 1987:** Lakoff, G. *Fire, women and dangerous things*. Chicago: University of Chicago, 1987.
- Лейкоф 1993:** Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor. // *Metaphor and thought*. Cambridge, 1993, 202 – 251.
- Маслова 2004:** Маслова, В. *Когнитивна лингвистика*. Минск: „ТетраСистемс“, 2004.
- Мюлдер-Нецковски 2003:** P. Müller-Nieckowski. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat książki, 2003.
- Нанова, ред. 2005:** *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. Ред. А. Нанова. София: „Хейзъл“, 2005.
- Пенчева 2011:** Пенчева, М. *Когнитивна лингвистика. Речник на понятията и термините*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Стец 2007:** Stec, M. Konceptualizacja pojęcia CHOROBA w polszczyźnie. // *Poradnik językowy*, № 1, 2007, 20 – 32.
- Стоянов 1976:** Стоянов, Ст., М. Янакиев. *Старобългарски език*. София: „Наука и изкуство“, 1976.